

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 123 2002

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2003 och för recensioner 1 september 2003.

Från och med denna årgång av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-20-0

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

Dante i Paradiso, och texten förmedlar en syntes av motstridiga positioner.

I volymens introduktion utlovas fortsättning, detta inledande seminarium ”skal blive det første af en række”. Utan tvivel fyller det nordiska Dante-nätverket en viktig funktion. Populärt hållna verk där Dante presenteras som modern agnostiker eller revolutionär anarkist (eller något annat, beroende på författarnas ideologiska preferenser) kommer kanske även i framtiden att vara gångbara på den kommersiella bokmarknaden. Inget ont i det, om det svenska intresset för Dantes författarskap därmed stimuleras. I framtiden behövs dock även ett kontinuerligt och institutionaliserat forum för historiskt grundat och vetenskapligt kvalificerat tankeutbyte kring Dantes verk. Fortsättning har också redan följt i och med Danteseminarier i Stockholm 2001, varifrån förhoppningsvis en ny volym är att vänta.

Conny Svensson

Språkets speglingar. Festskrift till Birger Bergh. Red. Arne Jönsson och Anders Piltz. Kristianstad 2000.

Professorn i latin vid Lunds universitet 1975–2000, Birger Bergh, har som kutymen bjuder, förärats en festskrift i samband med att han lämnat den lärostol som han innehaft ett kvarts sekel. Det rör sin om en magnifik volym värdig vilken ämnesföreträdare som helst och en vacker hyllning till en sådan vetenskaplig rese och tillika välkänd kulturpersonlighet.

Boken är mycket omfattande (688 sid) och är – för att citera förordet – både spränglärd och läs-värd och indelad i åtta underavdelningar: ”Tankar om språket”, ”Den retoriska traditionen”, ”Den poetiska traditionen”, ”Språken i tidens spegel”, ”Idéernas och begreppens historia”, ”Språket i skrift”, ”Människan i språkets spegel” och ”Språk utan ord”. Som läsare och recensent (inte minst!) stäms man till ödmjukhet inför en så massivt mönstrad lärdom som det i ett sammanhang som vårt är omöjligt att göra rättvisa. Jag väljer därför att ge en översiktlig presentation av festskriftens bidrag samt några nedslag på områden som särskilt intresserar mig främst som litteraturvetare, men jag vill redan här understryka, att samtliga uppsatser väl försvarar sin plats i sitt sammanhang. Några rent språkvetenskapliga bidrag som intresserat mig speciellt mycket berörs ävenledes.

I den första avdelningen möter så skilda ämnen som perceptualiseringens kraft (Jan Hjärpe), polyglotti (Christer Laurén), bild och begrepp hos Birgitta (Anders Piltz), Luther om språket (Bengt Häggglund), Almqvist om språket (Bertil Romberg), aktiva och passiva adjektiv (Paavo Roos) och språk och tanke (David Ingvar). Spännvidden är som synes hisnande i dessa bidrag från islamologen Hjärpe till medicinaren Ingvar och perspektiv och infallsvinklar lika skiftande som rubrikerna antyder.

Central i Hjärpes högintressanta framställning är insikten om att ordens psykologiska kraft inte ligger ”i deras kognitiva innehåll, utan i de konkreta bilder som de provocerar fram”, d. v. s. i deras perceptualisering (s. 26). Hjärpe illustrerar sitt resonemang bl. a. med ett tankeväckande exempel hämtat ur hans egen erfarenhet, nämligen läsningen av Bergspredikan på [folklig] arabiska – innehåll och uttryck harmonierar här på ett oväntat och betydelsemättat vis – och ett elegant resonemang om det laddade ordet *jihad* i dess samtida politiska kontext.

Anders Piltz framställning ”Bild och begrepp i Birgittas värld” har jag också läst med särskilt stort utbyte. Han lyfter elegant och övertygande fram hennes metod, då hon skapar sina bilder, hur hon assimilerar främst Jesu liknelser och omstöper dem i ett svenskt sammanhang, ”Sveriges folk är Israels” (s. 43). Övriga exempel som Piltz tar fram illustrerar övertygande hans tes att ”Birgitta såg som sin uppgift att omvandla teologins abstraktioner till färgstarka liknelser” (s. 44). Ursprunget till Birgittas faiblesse för pregnant bild placeras Piltz hos Mattias, ”hennes lärde biktfar, vän och samtalspartner” (s. 45). Denne Mattias, upplyser Piltz oss om, var något av en anakronism, eftersom hans främsta inspirationskälla var den legering mellan aristotelism och platonism som möter i 1100-talets Chartres-skola. Piltz studie har högt läsvärde, inte blott för litteraturvetare i allmänhet utan måhända i synnerhet för undervisande sådana. Birgitta är inte alldeles lättsmält för våra dagars litteraturstudenter. Piltz gör det hela något enklare.

Likaledes givande, denna gång för envar som är intresserad av Almqvist, är Bertil Rombergs korta men innehållsrika exposé över Almqvists språksyn och dess uttryck. I fokus står den senares filologiska böjelser, hans syn på förhållandet mellan riksspråk och dialekter, då både språkligt och politiskt, samt hans betraktelser

över poetiskt och vetenskapligt språk. Särskilt uppehåller sig Romberg vid Almqvists fascinerande språklära, på sin tid en stor succé, dennes självsvåldiga bruk av etymologi (mer eller mindre fantasifull sådan) i den egna skönlitterära produktionen och Almqvists spännande tankar om riksspråk och dialekter. Det är hans liberala värderingar som får honom att föra dialekternas talan. Man har ofta poängterat hur vanligt det är, att Almqvist är före sin tid och detsamma gör Romberg, då han kortfattat lyfter fram det språkliga förhållandet mellan poesi och språkvetenskap. Det sker i termer som modernt kunde översättas med våra – för Almqvist okända – termer konnotativa respektiva denotativa.

Språkbruk och politisk praxis bestämmer som bekant retoriken och i ett sammanhang som vårt där en framstående latinare hyllas har densamma en given plats och utgör under rubriken ”Den retoriska traditionen” festskriftens andra underavdelning.

Först ut är – som sig bör – Sveriges ende moderna innehavare av en lärostol i retorik, den uppsaliensiske litteraturhistorikern Kurt Johannesson, nu själv emeritus njutande sitt *otium cum dignitate*. Lämpligt nog är hans ämne ”Den akademiska föreläsningen”. Som den drivne retoriker han själv är, skriver han lätt, elegant samt medryckande (*docere* och *delectare* i skön förening(!)) och förmår på några få sidor teckna denna genres lärdomshistoriska profil, bl. a. hur det ursprungligen självklara latinet gradvis fick konkurrens av svenskan (1700-talet) för att slutligen avlösas av den senare (1800-talet), då den offentliga föreläsningen blev ett mode.

Johannesson har en kollega i Sten Hildal (professor och lundateolog) i så måtto att den senare även uppmärksammar en akademisk genre, denna gång då den akademiska klagoskriften (”Nu tystne de klagande breven. *Ett bidrag till den akademiska klagoskriftens morfologi*”). Den lätt spexartade allusionen till trots, utgör framställningen ett illustrativt exempel på denna speciella genres retoriska signalement i tecknet av *genus iudiciale*.

En annan mycket framstående litteraturvetare, stockholmsprofessorn Anders Cullhed, specialist av internationellt format på äldre sydromansk litteratur (särskilt spansk barock), tar sig an ett intrikat spörsmål, ”retorikens ge-

nus” (”Hermeneutisk striptease (har retoriken ett kön?)”). Dock visar det sig omgående, att Cullhed förstår genusperspektivet på ett alldeles särskilt vis, nämligen som den tankefigur som ser idén (*res*) som manlig och uttrycket (*elocutio*) som kvinnligt, en figur som äger sin giltighet inte minst under barocken, där poeter som Donne och Quevedo gestaltar dikten som en kvinna, förförisk men förrädisk. Det är svårt att göra Cullheds subtila lärdom och textanalytiska skicklighet rättvisa på några få rader, så jag nöjer mig med att särskilt rekommendera hans framställning. I mina ögon utgör Cullheds bidrag ett av volymens allra lödigaste.

Tre klassicister, Gertrud Lindberg, Lundadocent i grekiska, Monika Asztalos, professor i latin i Stockholm och Gerd Haverling, docent i grekiska i Göteborg, riktar i sina studier in sig på den skrivande antiken: ”Akilles vrede. *Språkliga utvägar för den som blivit kränkt och hamnat i underläge*”, ”Caesars litterära strategier”, ”Quintus Aurelius Symmachus. *Om en brevskrivande romersk senator*”. Alla tre intresserar sig för respektive texters retoriska strategier och visar skickligt, inte minst Lindberg som valt en ytterst välkommenterad text och dess kanske mest centrala textställe, hur ett dylikt [retoriskanalytiskt] tillvägagångssätt kan utvinna givande resultat, även i söndertröskade sammanhang.

Dick Harrison, lundadocent i historia och framstående medeltidskännare, tar sig på ett imponerande och givande vis an ett magistralt ämne, ”Förfall eller utveckling? *Språklig och kulturell förändring från senantik till medeltid*” och visar intressant på några centrala aspekter av detta svårbemästrade historiska skede. I centrum står inte minst den nya genre som benämndes *vitae* (helgons levnadsteckningar) och hur den vilat på grepp hämtade ur den romerska traditionens arsenal.

Uppsalalatinaren och docenten Monika Hedlund ägnar sig åt senmedeltida predikokost och närmare bestämt då de formler som användes för att avsluta predikan, ”Quod nobis concedat *eller: Hur man slutar en predikan*”. Hon visar övertygande, att dessa formler i händerna på skickliga predikanter inte bara var retoriskt effektiva utan att de t. o. m. kan säga en hel del om dessa predikanter teologiska profil.

Tre studier får avsluta denna underavdelning: ”Selma Lagerlöf läser högt” (Louise Vinge, prof. em. i litteraturvetenskap vid Lunds univer-

sitet, ”Han har folkets öra”. *Vilhelm Moberg i talarstolen i Vinterpalatset 1953* (Anna-Karin Carlsoft, doktorand i litteraturvetenskap vid Lunds universitet) och ”De la rhétorique. *Action oratoire et discours publics – quelques remarques*” (Paul Touati, docent i fonetik och universitetslektor vid romanska institutionen vid Lunds universitet). Alla är givande, men för en litteraturvetare intar Vinges uppsats en särställning. Den är välskriven, välinformerad och väsentlig och dessutom är den av stort pedagogiskt värde, inte minst för envar akademisk lärare som har att docera över Selma Lagerlöfs ”poetik”, särskilt dess ofta kommenterade muntliga föredrag.

Det litteraturvetenskapliga perspektivet bestämmer även följande avdelning ”Den poetiska traditionen”. Den inleds med två högtintressanta Vergiliusstudier. ”*Aeneidens slut som intertext*” (Lars-Håkan Svensson, docent i engelsk litteraturvetenskap vid Lunds universitet) och ”The Man of Authority. Images of Power in Virgil's Aeneid, 1.50–156” (Pär Sandin, doktorand i grekiska vid Göteborgs universitet) och följs av en serie läsvärda studier: ”När änglarna sjunger på latin” (Birger Olsson, lundaprofessor i Nya testamentets exegetik), ”Suche nach dem *Spiegel Othos. Gedanken zum Tragödienkonzept Jacob Baldes*” (Heidrun Führer, doktorand i klassisk filologi vid Lunds universitet), ”Latin i svensk 1600-talspoesi” (Bernt Olsson, lundaprofessor em. i litteraturvetenskap), ”Tröstens ord – en liten studie i konsten att komponera en tröstdikt” (Annika Ström, FD i latin vid Stockholms universitet), ”Vergil i Ribe. *Christen Aagaards latinske hyrdedikt*” (Peter Brask, professor i textanalysens teori & praktik vid Roskilde universitet) ”Jenny'- Runebergs sämsta dikt?” (Lars Huldén, prof. em. i nordisk filologi vid Helsingfors universitet), ”Sålundas sånger. Ett kåseri om svensk hexameter” (Sven Christer Swahn, litteraturvetare, poet, novellist och berättare) och ”Svekfyll gud, svinnande musik – Konstantinos Kavafis och gudarna” (Carl Nylander, prof. em. i klassisk och främreorientalisk arkeologi vid Bryn Mawr College, USA).

Svenssons studie med dess fokus på Aeneidens problematiskt abrupta slut och det intertextuella bruket av detsamma hos Ariosto, Tasso, Spenser och Milton imponerar genom författarens lärdom och skarpsinne. Lika högt när väl inte Sandin, men hans framställning utgör en intressant och övertygande läsning av ett nyckelställe

i *Aeneiden*. Rent litteraturvetenskaplig är också Olssons studie och som vanligt när man fört penan är den korta uppsatsen av stort värde inte minst pedagogiskt, då den förmedlar viktig information till den litteraturstudent som försöker tränga in i den svenska stormaktstidens speciella värld. Brasks framställning vetter i viss mån mot Olssons, då dess ämne är ”nordiskt latinskt sextonhundratals”, men han fokuserar på ett författarskap och belägger skickligt och med stöd i den text som han generöst bifogar analysen sitt resonemang. Texten ges i dess helhet och med bifogad översättning.

Tre författare, en teolog (Olsson) och två latinare (Führer, Ström) ägnar framgångsrikt sina krafter åt psalmdiktning, kristen tragedi och tröstdikt (allt på latin), medan Nylander tar sig an den mångfacetterade grekiske poeten Kavafis (1863–1933) och dennes antikvurm, en mycket givande introduktion till ett föga känt men intressant författarskap. Mer lättviktigt, men för den skull inte utan intresse är Swahns kåseri om svensk hexameter under 1900-talet.

Mer strikt filologi (i trängre mening) och språkvetenskap möter i volymens fjärde avdelning, ”Språken i tidens spegel” och bidragsrubrikerna ger än en gång besked om en bredd som gör intryck på läsaren. Jag ger några exempel: ”Assessing the Evidence. *What to Do When the Sources Disagree*” (Carole Gillis, Docent vid institutionen för klassisk arkeologi och antikens historia vid Lunds universitet), ”Grekiska språket, språkhistoriskt studieobject par excellence” (Sven-Tage Teodorsson, docent i grekiska vid Göteborgs universitet), ”Från *Mons* till *Berg*”, (Heikki Solin, professor i latin vid Helsingfors universitet), ”Att översätta politik. Om Per Brahe d.y:s översättning av Justus Lipsius *Politica*” (Bo Lindberg, professor i idéhistoria vid Stockholms universitet) och ”Konsten att hylla en polyglott. *Mångspråkighet och språkpatritism i ljuset av ett brev*” (Elisabet Göransson, doktorand i latin vid klassiska institutionen vid Lunds universitet). Samtliga bidrag är kvalificerade, men det för undertecknad som filogiskt lagd litteraturvetare med särskilt intresse för romansk medeltid lödigaste bidraget är Lars Lindvalls uppsats ”Från *magis* och *plus* till *més* och *pus*. *Om komparativbildning i äldre katalanska*. Lindvall, prof. em. i romanska språk särskilt franska vid Göteborgs universitet och nog den siste ämnesföreträdaren i romanska språk med

verkligt bred komparativ kompetens, förmår på tio späckade sidor presentera ett väsentligt problemområde med imponerande klarhet och skärpa. Även hispanisten Inger Hermerén, universitetslektor i spanska vid Linköpings universitet, har skrivit en driven uppsats av intresse för alla med romanistiska böjelser vilken passar som hand och handske i en festskrift till en latinare som Birger Bergh med dennes insikter i filologi i allmänhet. Det originellaste bidraget torde vara Gösta Holms (prof. em. i nordiska språk i Lund) lilla studie "Fitta, fucka, knulla, kuk. *En grupp mycket anrika ord som undviks i bildat samtal*". Den är mycket lättillgänglig vilket man inte kan säga om Bengt Sigurds uppsats "Kan *lingua latina* datoriseras?". Sigurd, prof. em. i allmän språkvetenskap, Lunds universitet, excellerar här i formler m. m. men det är alls inte fråga om tomt terminologiskt fjädrande av det slag somliga postmodernister prålar med (ö. h. t. saknas dylikt i volymen, vilket är en sann lisa), utan den kompetente läsaren slås av precisionen i Sigurds resonemang.

De följande avdelningarna, "Idéernas och begreppens historia", "Språket i skrift", "Människor i språkets spegel" och "Språk utan ord" vittnar om en rik skörd av lärdomsfrukter. Alla bidrag är på skilda vis väsentliga, men särskilt givande, eller i varje fall intressanta är en serie uppsatser som trots sitt litterära perspektiv fått plats i dessa avdelningar: "i antik litteratur" (Jerker Blomqvist), "Rådslag i helvetet" (Hans Helander), "Esaias Tegnér. *Melankolin i hans liv och diktning*" (Christina Svesson), "Avundstemat hos Vilhelm Ekelund" (Claes Schaar), "Le plaisir de raconter sa vie: *Augustin, Rousseau et Sartre*" (Rene Kieffer), "Vår nordiska Sappho. *Antikt och modernt i Sophia Elisabeth Brenners diktning*" (Valborg Lindgärde och Arne Jönsson), "Proust du côté de l'anecdote" (Sigbritt Swahn), "Allt går till krogen och flickor" *Om goliarderna och Carmen potatoris*" (Helmer Lång), "Jag är gudh ok ey stengudh" (Catharina Raudvere) och "The Woman in the Window. *A motif in Ovid's Metamorphoses*" (Martin Söderlind).

Jag har särskilt fäst mig för bl. a. Blomqvists lärda lilla framställning. Bakom dess anspråklösa titel röjer sig en lika distinkt som lödig framställning av betydande värde för envar intresserad av antikens litteratur. Att skriva så kan bara en ytterst initierad; föga förvånande är det då, att Blomqvist är lundaprofessor i grekiska

språket och litteraturen. Om Tegnér skriver inte många i våra dagar. Därför är det särskilt roligt, att Christina Svensson, lektor i svenska vid Hamburgs universitet, gör det. Hennes framställning är anspråklös, men givande, inte minst pedagogiskt.

Festföremålet själv, Birger Bergh, är Birgitta-specialist och det är därför inte förvånande, att några bidrag ägnas henne. Ett har jag berört ovan. Vicente Almazán, prof. em. i spanska vid University of Wisconsin, intresserar sig för Birgitta och pilgrimsfärderna, "Birgitta and Pilgrimage", ett intressant ämne, men det Birgittabidrag, tillsammans med Piltz', jag själv uppskattar mest i volymen är Raudveres med dess fokus på förhållandet mellan Birgittas egen kristna hållning och dess förhållande till hedendom i snävare mening och [förkristen] folklig tradition. Raudvere, lundadocent i religionshistoria, förenar här lätt burens lärdom och pedagogisk klarhet och hennes framställning är av stort värde, inte minst för den litteraturvetare som intresserar sig för den äldsta svenska litteraturen i allmänhet och Birgitta i synnerhet. Fler bidrag, inget nämnt och inget glömt, vore tvivelsutan förtjänta en kommentar men för att inte trötta läsaren alltför mycket avslutar jag min exposé här.

Även om man generellt kunde argumentera för att uppdelningen mellan språk[vetenskap] och litteratur[vetenskap] ofta känns föga meningsfull – det är f. ö. min egen uppfattning – förmedlar det faktum att dessa senast nämnda litteraturvetenskapliga bidrag placerats sålunda ett visst intryck av dispositionellt godtycke. Det förtar dock inte på något vis det utmärta helhetsintrycket, men känns aningen onödigt. Glädjande är, att redaktörerna inte givit efter för den språkliga förflockning som dessvärre i hög grad präglar svensk humaniora av idag utan tagit in bidrag på franska och tyska. Det passar självfallet särskilt väl, när en latinare som Birger Bergh skall hyllas, inte minst då de klassiska språken utgör ett så utpräglat internationellt fält.

Birger Bergh – och vi läsare – kan glädjas åt en vacker bok och dito hyllning till en framträdande forskare och kulturpersonlighet.

Ulf Malm